

LEES- EN STUDIEPORTFOLIO 1

Hoe de overheid via sociale en fiscale maatregelen ongelijkheid in een samenleving tracht te beperken

In het eerste deel stelden we vast dat de inkomens (en vermogens) in de economie ongelijk zijn verdeeld. Deze ongelijkheid heeft verschillende verklaringen en kan worden gemeten.

In het tweede deel zoomen we in op hoe deze ongelijkheid kan worden verminderd. We stellen ons hierbij de volgende vragen:

1. Waarom de ongelijkheid verminderen?
2. Welke instrumenten heeft de overheid om ongelijkheid te verminderen?
3. In welke mate is dit herverdelingsbeleid effectief?

1. Waarom de inkomensongelijkheid verminderen?

Er zijn vijf goede redenen waarom de ongelijkheid in de economie moet worden afgebouwd.

1. Sociale rechtvaardigheid

Grote inkomensongelijkheid kan worden gezien als onrechtvaardig, vooral wanneer ze voortkomt uit omstandigheden waar mensen zelf weinig invloed op hebben (bijvoorbeeld de factoren die we hebben besproken: bv sociale factoren, toevalsfactoren).

Door herverdeling wordt de samenleving eerlijker en krijgen ook mensen met een zwakkere uitgangspositie kansen.

2. Sociale stabiliteit en cohesie

Extreme ongelijkheid kan leiden tot spanningen, wantrouwen in instellingen en zelfs sociale onrust. Als inkomensongelijkheid te groot wordt, kan dit leiden tot een onevenwichtige machtsverdeling (de rijksten krijgen te veel invloed op politiek en beleid).

Voorbeeld:

In Scandinavische landen (zoals Zweden, Noorwegen, Denemarken en Finland) is de inkomensongelijkheid relatief laag door een sterk herverdelingsbeleid van de overheid (zie verder). Gevolg: burgers ervaren dat de overheid eerlijk en effectief herverdeelt, waardoor de meeste mensen profiteren van een goede levensstandaard en gelijke kansen. Dit vermindert sociale spanningen en vergroot het gevoel van rechtvaardigheid.

Een meer evenwichtige verdeling versterkt dus de samenleving en versterkt ook het vertrouwen tussen burgers en overheid. Het beperken van ongelijkheid voorkomt dat economische macht zich vertaalt in politieke dominantie.

3. Economische efficiëntie

Ongelijkheid kan de economische groei afremmen: mensen met lage inkomens hebben vaak minder toegang tot goed onderwijs, gezondheidszorg of opleidingskansen, waardoor talent onbenut blijft.

Door te investeren in herverdeling en gelijke kansen kan de overheid de economische groei stimuleren. Meer nog, mensen die meer inkomen hebben betalen ook meer sociale bijdragen en meer belastingen, wat goed is voor de overheidsfinanciën.

4. Beperken van armoede

Ongelijkheid en armoede zijn nauw verbonden: als inkomens te scheef verdeeld zijn, belandt een deel van de bevolking onder de armoedegrens.

Door inkomens te herverdelen, kan de overheid de basisbehoeften (huisvesting, voeding, zorg) voor meer mensen garanderen.

Voorbeeld:

In China identificeert de overheid “arme regio’s” en zet daar specifieke projecten op (zoals infrastructuur, scholing, gezondheidszorg). De regering voert ook een programma van “gerichte armoedebestrijding”, waarbij gezinnen individueel werden begeleid in het garanderen van basisbehoeften.

5. Gezondheid en welzijn

Onderzoek toont aan dat samenlevingen met minder ongelijkheid gezonder zijn, minder criminaliteit kennen en hogere levensverwachtingen hebben.

Gelijkheid draagt dus bij aan het algemene welzijn van de bevolking.

2. Welke instrumenten heeft de overheid om ongelijkheid te verminderen?

Je kan een onderscheid maken tussen maatregelen genomen VOOR en NA dat mensen op de arbeidsmarkt komen en een (slechter of beter) inkomen verdienen.

VOOR

De rol van onderwijs en de onderwijsplicht of leerplicht (in België):

Door kinderen verplicht onderwijs te laten volgen, stijgt hun basisniveau van kennis en vaardigheden. Dat vergroot hun kans op betere en beter betaalde jobs. Kinderen uit gezinnen met lage inkomens krijgen meer mogelijkheden om sociaal en economisch op te klimmen. Zo wordt ongelijkheid tussen generaties kleiner. Onderwijs biedt een minimumgarantie dat iedereen basiscompetenties ontwikkelt, waardoor verschillen in kansen kleiner worden.

Voorbeeld:

In Finland wordt sinds decennia zwaar geïnvesteerd in een uniform en verplicht onderwijssysteem. Onderwijs is volledig gratis (ook universiteit), inclusief maaltijden, boeken en vaak vervoer. Er zijn nauwelijks privéscholen; vrijwel iedereen volgt hetzelfde hoogwaardige publieke onderwijs. Extra ondersteuning wordt gegeven aan leerlingen die achterop raken, zodat verschillen niet groter worden. Door de hoge kwaliteit en toegankelijkheid van onderwijs hebben kinderen, ongeacht hun afkomst, gelijke kansen om een goede baan en een stabiel inkomen te verwerven.

De rol van inburgeringstrajecten (voor anderstalige nieuwkomers)

Taal is cruciaal om werk te vinden en actief deel te nemen aan de samenleving. Taalonderwijs vermindert achterstand op de arbeidsmarkt. Inburgeringstrajecten geven nieuwkomers inzicht in regels, rechten en plichten, waardoor ze sneller kunnen meedoen in het sociale en economische leven. Dat verkleint de kloof tussen groepen.

Voorbeeld:

Canada wordt vaak als voorbeeld genoemd voor succesvolle inburgering van anderstalige nieuwkomers. Dit heeft te maken met een actief integratiebeleid dat niet alleen focust op taal, maar ook op participatie. Dit gebeurt door taalondersteuning, gratis taalcursussen Engels of Frans voor nieuwkomers, gericht op zowel algemene taalvaardigheid als praktische vaardigheden (bv. solliciteren, formulieren invullen). Maar ook door programma's die nieuwkomers helpen hun diploma's te laten erkennen. Er worden training en stages voorzien om sneller aansluiting te vinden bij de arbeidsmarkt. Inburgeringsprogramma's leggen tenslotte uit hoe de Canadese samenleving functioneert (rechten, plichten, waarden). Dit vergroot het begrip en de sociale cohesie, waardoor nieuwkomers sneller deel uitmaken van de gemeenschap.

De rol van de wetgeving

De overheid kan wetten en regels in het leven roepen die gelijke behandeling afdwingen. Een goed wettelijk kader werkt preventief én corrigerend. Een eerste voorbeeld zijn antidiscriminatiewetten; zij verbieden discriminatie op basis van afkomst, geslacht, religie, handicap, seksuele geaardheid enz. Dit beschermt burgers tegen uitsluiting op de arbeidsmarkt, in het onderwijs of bij het zoeken naar huisvesting. Gevolg: iedereen krijgt eerlijkere kansen, ongeacht achtergrond. Een tweede voorbeeld zijn wetten die werkgevers verplichten om mannen en vrouwen met hetzelfde werk hetzelfde te betalen. Dit vermindert loonongelijkheid tussen geslachten en verhoogt de economische positie van vrouwen.

Conclusie: deze drie vormen van overheidsingrijpen creëren gelijkere kansen voor mensen die in de arbeidsmarkt stappen.

Eens men op de arbeidsmarkt actief is en een inkomen verdient zijn er drie andere vormen van overheidsingrijpen: belastingen, het socialezekerheidsstelsel en quasi-publieke goederen.

Belastingen

1. Wat zijn inkomstenbelastingen?

Inkomstenbelastingen zijn belastingen die burgers betalen op hun loon/salaris, inkomsten uit vermogen of andere inkomensbronnen. Hoe meer iemand verdient, hoe meer belasting hij/zij moet afdragen. Dit is een belangrijke inkomstenbron voor de overheid om openbare voorzieningen (bv. onderwijs, gezondheidszorg, infrastructuur) te financieren.

2. Wat zijn progressieve belastingen?

Bij een progressief belastingstelsel stijgt het belastingpercentage naarmate het inkomen hoger is. Een voorbeeld: lage inkomens betalen 25% belasting, middeninkomens 35% en hoge inkomens 50%. Dit betekent dat rijkere burgers in verhouding méér bijdragen dan armere burgers.

3. Hoe werken progressieve belastingen herverdelend?

Ze zorgen voor herverdeling van inkomen: hoge inkomens dragen relatief meer bij, lage inkomens houden relatief meer van hun inkomen over, waardoor de kloof tussen rijk en arm kleiner wordt. De extra belastingopbrengsten kunnen bovendien worden ingezet om armoede te bestrijden en kansen te vergroten (bv. door subsidies, sociale woningbouw of gratis onderwijs).

(In een aparte oefeningenbundel illustreren we dit herverdelend effect aan de hand van oefeningen.)

Sociale zekerheidsstelsel

1. Wat is het sociale zekerheidsstelsel?

Het sociale zekerheidsstelsel is een systeem van sociale voorzieningen dat burgers enerzijds beschermt met een vervangingsinkomen tegen inkomensverlies door omstandigheden zoals ziekte, werkloosheid, ouderdom of arbeidsongeschiktheid. Anderzijds voorziet het stelsel ook een aanvullend inkomen om bepaalde kosten te dekken zoals het opvoeden van kinderen, op vakantie gaan, enz. Het wordt gefinancierd via sociale bijdragen (werkgevers en werknemers) en vaak ook belastingen. Voorbeelden van sociale zekerheidsuitkeringen zijn: werkloosheidsuitkering, ziekte- en invaliditeitsuitkering, pensioen, Groeipakket (kinderbijslag) en vakantiegeld. De drie eerste voorbeelden zijn vervangingsinkomens, de twee laatste voorbeelden zijn aanvullende inkomens.

2. Hoe werkt het sociale zekerheidsstelsel herverdelend?

Het sociale zekerheidsstelsel werkt herverdelend door de rol van de uitkeringen:

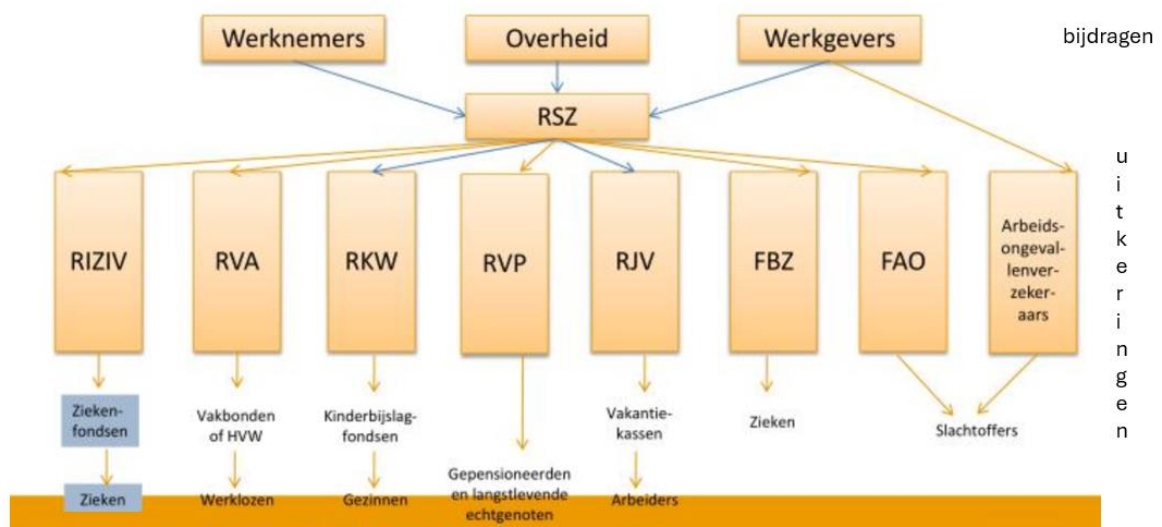
VERVANGINGINGSINKOMEN

Wie werkloos of ziek wordt, krijgt een uitkering zodat hij/zij niet zonder inkomen valt.

AANVULLEND INKOMEN

Gratis of betaalbare gezondheidszorg, onderwijs en kinderbijslag zorgen dat ook gezinnen met beperkte middelen kansen krijgen.

Het sociale zekerheidsstelsel werkt dus als een vangnet. Door dit vangnet kunnen mensen zich herstellen uit moeilijke situaties en blijven inkomensverschillen binnen de perken. Mensen met hogere inkomens dragen meer bij via belastingen en bijdragen, terwijl de uitkeringen vooral terechtkomen bij mensen met lagere inkomens of grotere noden.

Quasi-publieke goederen

We weten uit een vorig thema wat quasi-publieke goederen zijn.

Laat ons inzoomen op twee voorbeelden: gesubsidieerd onderwijs en openbaar vervoer.

1. Subsidies voor onderwijs

Door onderwijs (gedeeltelijk of volledig) te financieren, maakt de overheid het toegankelijk voor iedereen, ongeacht inkomen. Studenten uit gezinnen met lage inkomens krijgen zo dezelfde kansen om diploma's te behalen als jongeren uit rijke gezinnen. Onderwijs vergroot de kansen op een goedbetaalde job, met als gevolg meer sociale mobiliteit en minder ongelijkheid.

2. Openbaar vervoer

Goedkoop of gratis openbaar vervoer maakt het voor iedereen mogelijk om naar school, werk of opleiding te gaan. Vooral mensen met lage inkomens, die zich geen auto kunnen veroorloven, krijgen zo toegang tot dezelfde kansen. Het vergroot ook de arbeidsmobiliteit: mensen kunnen makkelijker een baan aannemen buiten hun eigen buurt.

Beide maatregelen verkleinen structurele drempels die armoede in stand houden (geen toegang tot onderwijs of werk). Door drempels weg te nemen, worden de kansen in de samenleving gelijk verdeeld, waardoor de kloof tussen rijk en arm kleiner wordt.

3. In welke mate is dit herverdelingsbeleid effectief?

De vraag is of het herverdelingsbeleid van belastingen, sociale zekerheid en quasi-publieke goederen ook 100% effectief is.

We bekijken elk van deze overheidsinstrumenten op een kritische manier aan de hand van drie fenomenen: belastingontwijking en belastingontduiking, het Mattheus-effect en privatisering.

Belastingontwijking en belastingontduiking

Belastingontwijking is het legaal gebruiken van fiscale constructies en “mazen in de wet” om zo min mogelijk belasting te betalen (bv. geld in belastingparadijzen parkeren).

Belastingontduiking = het illegaal niet of te weinig betalen van belastingen (bv. inkomsten verzwijgen, zwart geld).

Deze twee fenomenen zwakken het herverdelend effect van belastingen af: rijke particulieren en grote bedrijven hebben de middelen om dure accountants, juristen en fiscale adviseurs in te schakelen. Grote vermogens kunnen makkelijker worden verschoven naar belastingparadijzen of via ingewikkelde constructies worden verborgen. Hogere inkomens bestaan vaker uit kapitaalopbrengsten (dividenden, rente, aandelen) die makkelijker te verschuiven of te verbergen zijn dan een gewoon loon.

Belastingen (vooral progressieve belastingen) zijn bedoeld om ongelijkheid te verkleinen: hogere inkomens dragen relatief meer bij, waardoor herverdeling mogelijk is. Maar: als hoge inkomens en vermogens systematisch belastingen ontwijken of ontduiken, dragen ze minder bij dan voorzien.

Mattheus-effect

Het Mattheuseffect verwijst naar het bijbelse principe: “Wie heeft, zal nog meer krijgen; wie niets heeft, zal zelfs dat verliezen.” In de sociale zekerheid betekent dit dat voordelen van sociale maatregelen vaak meer terechtkomen bij mensen die het al beter hebben, in plaats van bij de kwetsbaarste groepen.

Enkele voorbeelden:

-Kinderbijslag: alle gezinnen krijgen eenzelfde bedrag, ook rijke gezinnen die het eigenlijk niet nodig hebben.

-Belastingaftrekken/subsidies: fiscale voordelen voor bv. pensioensparen of woonbonus worden vooral gebruikt door hogere inkomens (zij hebben het geld om te sparen of een huis te kopen).

-Gezondheidszorg: hogere inkomens maken vaker gebruik van dure gespecialiseerde zorg of kunnen makkelijker persoonlijke bijdragen betalen.

Gevolg: omdat ook (en vaak vooral) hogere inkomens profiteren van deze sociale maatregelen, wordt de herverdelende werking van sociale zekerheid afgezwakt. Het geld dat bedoeld is om ongelijkheid te verminderen, komt deels terecht bij groepen die het niet of minder nodig hebben. Hierdoor blijft de kloof tussen arm en rijk groter dan wanneer de voordelen uitsluitend naar de laagste inkomens zouden gaan.

Privatisering

Overheden kunnen om verschillende redenen overgaan tot privatisering van quasi-publieke goederen, zoals openbaar vervoer (trein).

-Financiële redenen: privatisering levert de overheid eenmalig geld op (door verkoop) en verlaagt de kosten van beheer en onderhoud.

-Efficiëntie-argument: men gaat ervan uit dat private bedrijven competitiever werken dan de overheid en dus efficiënter en innovatiever zijn.

-Ideologische redenen: sommige regeringen geloven dat de markt beter werkt dan de staat om diensten te organiseren (neoliberale visie).

De praktijk bewijst dat privatisering van bv openbaar vervoer vaak leidt tot hogere prijzen. Private bedrijven willen winst maken, terwijl een publieke dienst vaak tegen kostprijs werd aangeboden. Zij kunnen ook goedkopere, minder rendabele diensten (bv. in afgelegen gebieden) afschaffen. Van zodra de overheid geen eigenaar meer is, heeft ze trouwens minder directe invloed op tarieven en dienstverlening.

Gevolg: hogere prijzen maken het moeilijker voor lage inkomens om basisvoorzieningen te betalen (energie, vervoer, zorg). Rijke huishoudens kunnen dit wél blijven betalen, waardoor de kloof groter wordt. Quasi-publieke goederen verliezen zo hun rol als gelijkmaker in de samenleving.

Voorbeeld uit het nieuws naar aanleiding van de discussie over het al dan niet privatiseren van de NMBS:

Veel recent onderzoek spreekt tegen dat publieke ondernemingen minder efficiënt zouden zijn dan private ondernemingen. In de praktijk betekent de efficiëntie van privatiseringen vaak besparingen op personeel, dienstverlening en langetermijninvesteringen en/of hogere prijzen voor de klant. Tegelijkertijd betalen de werknemer, klant en belastingbetaler vaak nog eens voor de dividenden die de aandeelhouders van private bedrijven verwachten, en voor de royale vergoedingen die het management in private bedrijven opstrijkt. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat er steeds meer vraagtekens worden geplaatst bij privatiseringen, en dat er zelfs een tendens lijkt te zijn naar het terugschroeven van privatiseringen.

